

mětem, pojetím, komplexností obsahu i metod a teoretickou i metodologickou úrovní dobře zapadá do evropského kontextu a vhodně v něm doplní i zkoriguje zatím dominantní vliv poznatků sociologů německých, polských a maďarských, mj. i svými obecně teoretickými a metodologickými podněty. Pro svou zakotvenost v českých poměrech a s tím spjatou původnost si však jistě získá i pozornost a přízeň české odborné veřejnosti, stejně jako vzdělané veřejnosti se zájmem o obecnou humanitní, společensko-ekonomickou a politickou problematiku.

Na závěr ještě několik poznámek, upozorňujících na problémy, jejichž pojednání v knize evokuje další náměty k přemýšlení.

Pokud jde o vznikající trh práce v České republice, domníváme se, že se k jeho plnému uplatnění, stejně jako k prosazení meritokratického principu, s nímž se v tržních podmínkách počítá, učinily jen první kroky. Mezi faktory, které tyto procesy zbrzdily (a současně výrazně přispěly k nízké nezaměstnanosti), by bylo v této souvislosti i na jiných místech (např. u rozboru diferenciací výdělků) výslovně uvést intencionální politiku české vlády, která evidentně (a do jisté míry oprávněně) dala přednost prevenci možné nespokojenosti nižších vrstev před a) rychlejším růstem konkurence mezi podniky s následnými bankroty a uvolňováním trhu práce (s nutnými důsledky nezaměstnanosti a rychlejšího poklesu životní úrovně) a b) paralelně uskutečňovanými adekvátní-

mi investicemi a mzdovými náklady určenými do kvartérního sektoru rozpočtové sféry. Naopak však připustila (v tomto případě již méně oprávněně) nikoli pouze tržně podmíněný neúměrný vzestup materiálních podmínek bankovníctví, pojišťovnictví a části správy. O tom všem se v textu v té či oné míře mluví, chybí však přímé a jasné vyjádření o skutečně hlavních příčině zmíněných jevů.

V jinak velmi dobré a střízlivé pasáži o privatizaci zřetelně chybí explicitní rozbor problematiky nelegálního a/nebo nemorálního obohacování, jenž by dal podnět k rozboru vztahu určitých třídně askriptivních a meritokraticko-stratifikačních aspektů sociálně ekonomické diferenciací.

Zajímavá a věcně přínosná pasáž o nové střední třídě by mohla být formulována ještě důrazněji a v souvislosti se zjevným zaostáváním její části, činné v rozpočtové sféře, za sociálně ekonomickým postavením, jaké této významné složce společnosti přísluší. Jde vlastně o zásadní odchylku české transformace od liberálně-meritokratického modelu a o její největší slabinu s významnými důsledky pro sféru politického chování.

Vcelku vzato jsou naše výhrady a náměty k možnosti doplnění jenom konstatováním jednotlivých sporných bodů a podnětů k diskusi na pozadí vynikajícího díla, nesporně obohacujícího českou sociologickou literaturu a přispívajícího k sebepoznání české společnosti.

Pavel Machonin

Kolektiv autorů: Dějiny obyvatelstva českých zemí

Praha, Mladá fronta 1996, 400 s.

Vznik novodobého českého státu 1. ledna 1993 se stal podnětem k sepsání řady publikací, zohledňujících tuto skutečnost v historii státu a jeho obyvatelstva. Jednou z nich je recenzovaná publikace, k jejímuž sepsání se sešli antropolog a paleodemograf, historici, sociolog a demografové novodobých dějin. Výsledkem je zajímavá kniha pestrého obsahu, lišící se stylem jednotlivých autorů a přece svým způsobem jednotná.

Dějiny obyvatelstva českých zemí začínají přirozeně dříve než dějiny českého státu, a

proto se i v knize začíná pravěkem a archeologií. M. Stloukal napsal úvodní kapitulu k tomuto dlouhému období od pravěku do středověku a doprovodil ji mnoha ilustracemi archeologických nálezů a rekonstrukcemi obydlí i pokusem o rekonstrukci obydlí českých zemí v jednotlivých obdobích, charakterizovaných zvláštními kulturami svědčícími pro jednotlivé prehistorické etapy demografického vývoje na našem území. Potvrzují se starší odhady, že rodina mívala v průměru 3-5 členů, avšak neúplně pokrytí našeho území archeologickými nálezy neumožňuje spolehlivě kvantifikovat počet obyvatelstva zde v jednotlivých etapách sídlícího. Pro mladší a pozdní dobu bronzovou (1250-750 př. Kr.) se Stloukal kloní

k odhadu kolem 40 tisíc obyvatel pro celé české země, a tento počet se patrně nezvýšil ani ve starší době železné (750-450 př. Kr.). V posledním století před Kristem se počet obyvatel zvýšil asi na 100 tisíc obyvatel. Pro začátky slovanského osídlení se Stloukal kloní k odhadu 500 tisíc obyvatel, vycházejí z odhadů J. Matiegky, který však navyšuje počty, vyplývající z nálezů, které Matiegka ještě neznal. V té souvislosti Stloukal kritizuje, stejně jako dříve A. Boháč, odhad poměru domáčího a nově přichozího obyvatelstva 1:10 a dospívá k názoru, že poměr mohl být dokonce obrácený. V tom případě bychom mohli hovořit o neobvyklé asimilující schopnosti našich protoslovanských předků. Pro dobu kolem roku 1000 se Stloukal přiklání k odhadu 1 milión obyvatel našich zemí. Na této hladině předpokládá počet obyvatel i pro počátek 12. století, kdy mj. končí i období zajímavější paleodemografie. Uvedme, že M. Stloukal je právem považován za zakladatele české, resp. československé paleodemografie.

Kapitoly o obyvatelstvu českých zemí ve středověku a raném novověku včetně období třicetileté války napsal E. Maur, přední historický demograf. Medievalisté mají o té době k dispozici již písemné prameny a tím i písemně doložené statistiky. Nepokrývají většinou celé území českého státu, avšak umožňují přesnější odhady, odvozené z územně nebo věcně dílčích podkladů. Pro vývoj obyvatelstva českých zemí bylo důležitým předělem období kolonizace našich zemí od konce 13. století, která nabyla na intenzitě v první polovině 14. století. Pod ní si nesmíme představovat pouze jednostranný příchod německých kolonistů do našich zemí, ale i osidlování dosud neobydlených míst českého státu, a to jak českým, tak německým obyvatelstvem. Podle Z. Boháče se to dalo v poměru 13:8 souvisle osídleného území Čech (21 % plochy). Od 13. století se české země začaly stávat dvojazyčné se staletými důsledky pro stát. Počty 680 tisíc obyvatel kolem roku 1050, 1,23 mil. k roku 1200 a kolem 2,8-3,3 mil. obyvatel k roku 1400 se zdají Maurovi a F. Šmahelovi nadsazené, s čímž je nutno souhlasit. Maur však nesouhlasí se Šmahelovou opravou k roku 1400 na 2 mil. obyvatel, a to s ohledem na počty obyvatelstva odhadované k roku 1529 (2,6 mil.). Odhady vychá-

zejí z rozšíření urbaniálních dat na území státu, což vede ke značným možným nepřesnostem. Trvalý hluboký zájem E. Maura o hladové a morové epidemie se promítá i do podrobného vylíčení jejich demografických důsledků pro naše země, a to i ve srovnání s ostatní Evropou. Se 14. stoletím spojuje zpomalení populačního růstu a s 15. stoletím pokles lidnatosti českého státu. Prolíná své líčení i změnami národnostních poměrů ve městech a na venkově. Přelomem roku 1500 začíná i období zvýšené spolehlivosti demografické statistiky. Důležité je to později pro 17. století, totiž při vyčíslení ztrát třicetileté války. K pramenům zde patří nejen berní rula 1654, ale také poddanské seznamy podle víry, později i solní konskripce 1702 a církevní matriky. Demografické ztráty třicetileté války jsou nadále předmětem sporu demografů i historiků. E. Maur se přiklání k názoru, že ztráty českých zemí činily za třicetileté války 1/3 obyvatelstva, čili patří k méně katastrofickým odhadům ztrát; ostatně většinu z nich přisuzuje nikoli válečným akcím, ale hladomorům a epidemiím. Následky války byly také národnostní. Důsledky přispěly ke germanizaci hlavně severních a západních Čech.

Století demografické statistiky se věnovala L. Fialová. Od poloviny 18. století (1754) začíná řada populačních konskripcí, od roku 1785 pravidelná statistika přirozené změny obyvatelstva. Od té doby lze považovat statistiku obyvatelstva českých zemí za spolehlivou, aspoň relativně (zejména na začátku docházelo ve výsledcích k nečekaným zvrátům). Fialová promítá demografický vývoj na pozadí ekonomických, sociálních a také politických změn, a zabývá se územními rozdíly v reprodukci obyvatelstva. V ní sleduje jednotlivé složky a ukazatele hodnotí v souvislosti s věkem, profesním, resp. sociálním složením populace. Oprávněnou pozornost věnuje vývoji úmrtnosti v závislosti na pokrocích medicínské vědy a proměnách sociálních poměrů obyvatelstva. L. Fialová využila nových analýz zpracovávaných historickými demografy i vlastního výzkumu reprodukce obyvatelstva v 18. a 19. století.

Nový demografický režim začíná podle P. Horské v 19. století změnami v reprodukci obyvatelstva, kdy za téměř neměnné porodnosti dochází ke snížení úmrtnosti a tím k dispropor-

cím ve společnosti. Objevitel zákonitosti začínajícího přebytku obyvatelstva T. R. Malthus se tím stal i objevitelem demografického přechodu, ač autorství této zákonitosti je spojeno teprve s A. Landrym o sto let později. Pojem *malthusianismus* se stal od 19. století heslem při charakterizování typu reprodukce v kterékoli zemi světa a také v českých zemích. Horská je analytička rodiny a svůj zájem přenáší i na českou rodinu v studované epoše. Dělá to na pozadí ekonomické situace v zemi, ale také líčením rodinných poměrů v jejich životních detailech a proměnách. Svůj výklad provází i dobovými fotografiemi a citáty literatury i korespondence. Vzniká tak plastický obraz ne nepodobný románovému líčení. A pak se zase věnuje rozboru struktury české společnosti podle socioekonomických hledisek, takže získáváme plastický obraz české společnosti v makro- i mikropodobě. To je už obsah její další kapitoly věnované analýze obyvatelstva českých zemí podle sčítání v 19. století. V něm pak věnuje zvláštní pozornost sociální a profesní struktuře Čechů, Němců a Poláků, avšak převážně pouze v grafickém vyjádření.

Krátké, avšak důležité „československé“ období Česka studuje a analyzuje J. Musil v kapitole o české společnosti let 1918-1938. Jeho rozbor navazuje na zděděné sociální struktury české společnosti z minulého století, pro 20. století hledá moderní prvky a specifické rysy této společnosti v období samostatného Československa. Svůj sociologický rozbor opírá o demografii české společnosti ve světle sčítání lidu, o společenskou příslušnost obyvatel podle národnosti, o strukturu podle náboženského vyznání a ekonomických charakteristik. Jako charakteristiku této epochy označuje stálý pocit zevního ohrožení republiky. K roku 1938 ji však přivedly i poměry vnitrostátní.

Vývoji obyvatelstva českých zemí od roku 1918 do roku 1992 i později se věnuje M. Kučera. Má k tomu všechny odborné předpoklady. Zde proto mohl jen shrnout nejdůležitější poznatky své dlouhodobé analytické práce, jak k nim došel před napsáním poslední kapitoly knihy nazvané *Obyvatelstvo českých zemí ve 20. století*. Tuto dlouhou dobu rozčlenil časově na úseky, jejichž hranice byly určeny politicky:

1918-1938, 1938-1945, 1945-1991 a navíc 1989-1995. To mu usnadnilo výklad, protože každá z etap měla své politicko ekonomické pozadí, které se promítalo do intenzity reprodukčních procesů. Analýzu provází rozbor demografických struktur jako východisek reprodukce obyvatelstva. Podle nich pak charakterizuje jednotlivá období jako dynamická nebo recesní, intenzivní nebo extenzivní. Paradoxně nejvýznamnější se stává období 1989-1995: důsledky sametové revoluce na reprodukci obyvatelstva se ukázaly v nečekaně krátké době dramatickým přechodem „socialistické reprodukce obyvatelstva“ k dosud nepoznaným jejím změnám odlišujícím je kvantitativně i kvalitativně od celého západního světa. To nutí Kučera i ke zpracování „Prognózy vývoje obyvatelstva“. V ní počítá se snižováním porodnosti a ubýváním obyvatelstva, s absolutním i relativním stárnutím populace a z toho vyplývajícími společenskými (ekonomickými, sociálními, kulturními a dalšími) důsledky pro populaci. Končí větou „I v tom se česká populace dostane na úroveň většiny západoevropských zemí“. Nejsem takový optimista. Již dnes jsme se dostali zřejmě dále.

V závěrečné kapitole *Místo závěru* se praví, že dějiny nemohou být ukončeny hodnotícím závěrem. Prý to nepřísluší demografům. Závěry mají psát historikové a sociologové. Je to poklona sociologii. To si demografové tak málo věří, *nota bene*, když toho tolik o společnosti mohli říci? Kniha je doplněna mnoha grafy a kartogramy, ale málo statistickými daty, což má svůj důvod: není to tisíciletá *statistika* obyvatelstva českých zemí, ale jeho *dějiny*. Četné a dobře vybrané ilustrace zpestřují text vynikající úrovně. V knize není uvedena literatura a prameny. Ani to není na závadu. Kniha totiž není pramenné dílo o české populaci. Přesto jsou v textu, tak v závěru uvedeny stěžejní práce k problematice. Po přečtení knihy máte dobrý dojem jak o solidní práci, kterou autoři odvedli, tak o dějích, které vyličili. Je to dobrá kniha vedoucí nutně k zamyšlení nejen o minulosti, ale také o budoucnosti obyvatelstva dnešní České republiky.

Vladimír Srb

Josef Šmajs: Kultura proti přírodě

České Budějovice, Dobromysl 1996, 63 s.

Ekologické vydavatelství Dobromysl v Českých Budějovicích vydalo v české, německé a anglické verzi závažnou publikaci brněnského filozofa Josefa Šmajse, jejíž první vydání z roku 1994 bylo obratem rozebráno.

Společným námětem tří studií, které tvoří obsah knížky, je analýza lidské kultury jako protipřírodního faktoru. Autor zkoumá vztahy mezi kulturou a přírodou v nejobecnější antropologicko-filozofické rovině. Kriticky přitom pohlíží na určující trendy novověké filozofie, která ve svém výkladu deklaruje přírodu tím, že ji – živou stejně tak jako neživou – zařazuje do kategorie hmoty. Příroda jako by byla filozofii dobrá jen k tomu, aby v ní figurovala v roli vstupu do lidského subjektu, jenž ji myšlenkově tvůrčím způsobem zpracovává. Čteme-li Šmajse ze sociologického pohledu, napadají nás určité analogie. Postoj standardní filozofie nápadně připomíná postoj politické ekonomie, v níž přírodě v podobě přírodních zdrojů – živých stejně tak jako neživých – je přisouzena podobně poddajná role v procesu materiální produkce. Nikoli nepodobný postoj zaujímá ostatně také standardní sociologie, pro kterou bývá kategorie vnějšího prostředí zajímavá zpravidla jen jako víceméně pasivní kulisa výkonů sociálního systému, skutečného hrdiny dění na této planetě. Filozofie, ekonomie a sociologie tak ze tří stran dokáží upírat „pouhé přírodě“ jakoukoliv na člověku nezávislou hodnotu, jakoukoliv svébytnost a především jakoukoliv tvořivost, jež by mohla konkurovat tvořivosti člověka.

Má-li být živá příroda ve svých kvalitách rehabilitována, konstatuje Šmajs, je nutno vrátit se svým způsobem ke geocentrismu. Planeta Země není zajiště středem vesmíru z hlediska astronomického. Je však jeho nejdůležitějším nám známým bodem v docela jiném smyslu, ve smyslu své jedinečnosti. „Statut naší Země je přitom zvláštní tím, že s jejím prostorově nevýznamným postavením bylo spojeno ono povážlivě úzké pásmo podmínek, jež umožnily vznik života a jeho dostatečně dlouhý, nikdy zcela nepřerušovaný vývoj.“ (s. 23)

Lidská kultura nemá žádné právo tuto kontinuitu narušovat, a to ani v případě, že má

k tomu dostatečně silné technické prostředky. Není zdaleka dědicem veškeré evoluční moudrosti biosféry, je jen jejím jediným, i když zvláště agresivním šlahounem. Opět se zde vnučuje analogie s namyšlenou expanzivitou euroamerické kultury, jež dokázala v historické vteřině rozvrátit dědictví řady až do té doby mnohem stabilnějších, a tedy z hlediska rizik přežití v přírodním prostředí možná perspektivnějších kultur. Zničená paměť zaniklých a zlikvidovaných kultur ohrožuje možná i nás samotné ztrátou paměti a zvyšuje riziko vzrůstu neuspořádanosti v podobě sociální anomie. Podobnou hypotézu bychom mohli vyslovit jako analogii Šmajsova konstatování, podle něhož likvidace jedinečných biologických druhů poškozuje rozptýlenou genetickou pamětíovou strukturu biosféry.

Šmajs ovšem zmíněnou analogii ještě radikalizuje, když tvrdí: „Dnešní ekologická krize je totiž globálním důkazem toho, že kultura – v rozporu s tradiční představou – není strukturou hodnotově vyšší a organizačně složitější než biosféra, ale naopak, vzhledem k ní je strukturou hodnotově nižší, méně organizovanou, silnější, a proto destruktivní.“ (s. 26)

Autor pak objasňuje, v jaké míře a v důsledku čeho je kulturní informace okleštěna jednostrannou redukcí ve srovnání s informací genetickou. Redukce, která ve svých důsledcích působí patologicky, má své kořeny ve zdánlivě naprosto zdravém a vitálním účelovém pragmatismu. Nelze zapomínat, že pragmatický postoj ke světu je dědictvím, jež jsme přejali od našich dávných a svým způsobem skutečně primitivních předků – lovců a sběračů. Neomezeně kořistnický vztah ke světu, jenž byl komparativní výhodou našich jednoduchých předků kočujících po řídce obydlené planetě, ztrácí svou výhodnost právě v důsledku minulé úspěšnosti člověka. Z nástroje přežití se nepozorovaně mění v nástroj sebezáhuby.

Tento neblahý vývoj je proto tak obtížně postřehnutelný, že naše chápání vývoje obecně podléhá už tradičně určitému optickému klamu: jsme náchylní věřit, že každý vyšší vývojový stupeň je autonomnější a soběstačnější nežli stupeň minulý. Přeneseme-li opět Šmajsovu úvahu do roviny sociologie bližší, můžeme dokumentovat ono deformované pojetí vývoje na řadě příkladů. Moderní průmyslová společ-

nost bývá často chápána jako nezávislejší na přírodě ve srovnání s agrárními společnostmi tradičními, i když ve skutečnosti přechod od sluneční energie k fosilním palivům tuto závislost osudově umocnil, byť ji pro mnohé učinil na první pohled skrytější. Podobně postindustriální společnost bývá představována jako společnost „materiálně odlehčenější“ ve srovnání se společností průmyslovou. Přitom tok surovin a energií, třebaž je řízen s využitím nejmodernější informatiky, zatím nijak výrazněji neklesá. Jen proto, že ve vyspělých ekonomikách pracuje v zemědělství méně než 5 % ekonomicky aktivních, jsme náchylni věřit tomu, že namísto potravin začínáme být syceni informacemi. Rostoucí tempo znehodnocování orné půdy nadvýrobou svědčí o něčem jiném.

Šmajs se nedomnívá, že koexistence přírody a kultury vytváří typ hry se sumou různou od nuly, že tedy člověk zmnožuje bohatství tempem, jehož pouhá příroda není schopna. Jedná se naopak o vysoce riskantní hru, v níž kultura až dosud dosahovala svých zisků převážně na úkor svého přírodního soupeře. Konečné vítězství v této hře nemůže ovšem člověk a jeho kultura přežít. Takové vítězství nám však nehrozí přinejmenším od okamžiku, kdy příroda změnila pod tlakem člověka svoji herní strategii. Namísto silou začala se bránit slabostí. To mimo jiné znamená, že je stále méně

schopna dodávat svému protihráči to, čím ho dříve velkoryse dopovala – čistý vzduch, čistou vodu, obyčejný klid ke hře. Pokud se člověk nedokáže tomuto vynucenému protitahu přírody rychle přizpůsobit změnou své kulturní strategie, z další hry zbytečně předčasně vypadá.

Šmajsova pozoruhodná kniha tematizuje celou řadu dalších otázek. S biologickým a filozofickým nadhledem autor ukazuje, proč by bylo pošetilé chtít se z dosažené úrovně vývoje kultury vracet „zpět na stromy“, jak ekologům často podsouvají jejich oponenti. Tento přesun by znamenal pouze návrat k ranějším vrstvám pragmatismu, nic by se jím tedy nevyřešilo. Nebude-li však vývoj lidské kultury podstatně korigován, a to směrem k výrazné ekologické citlivosti, nebude se ostatně již brzy kam vracet. Onu změnu v nastavení lidské kultury lze, podle autora, přiblížit kombinací důsledné ekologizace techniky, ekologické legislativy i hledáním alternativních hodnot a způsobů života. Neexistuje žádný jediný a zaručený recept. Lze jen tušit, že řešení nemůže být méně komplexní, než je krize, kterou se snažíme překonat. K bodu obratu nepochybně dříve anebo později dojde. Nyní se hraje „jen“ o to, dokážeme-li ho iniciovat dříve, než se k nám obrátí zády příroda.

Jan Keller

Elżbieta Matynia (ed.): *Grappling with Democracy. Deliberations on Post-Communist Societies (1990-1995)*

Praha, Sociologické nakladatelství SLON
1996, 298 s.

V postkomunistických zemích se hodně hovoří o „transformaci“ (převážně však o ekonomické, o politické méně). V západních zemích se zejména začátkem devadesátých let badatelé zabývali problematikou „přechodu k demokracii“ nebo skeptičtější (či realističtější?) „politickým přechodem“. Po roce 1989 začal např. vycházet *Journal of Democracy*, který se zaměřil především na publikování zásadních a zároveň poměrně stručných a přístupně psaných statí známých společenských vědců na toto téma.

Určitý problém při tom kladla koexistence západních politologů, kteří sice znali politolo-

gickou teorii, ale nejčastěji neznali jazyk – a někdy ani realie – bývalých komunistických zemí, s jejich „východními“ partnery, kteří na tom byli zpočátku leckdy opačně. Není divu. Politická věda (u nás se ujal termín „politologie“) v těchto zemích buď obvykle prostě neexistovala, nebo byla redukována na tzv. „vědecký komunismus“. Jen v málo zemích (v první řadě v Polsku) byla situace lepší, ale ani tam politická věda neměla na různých ustláno a pokud takoví autoři, jako je sociolog politiky Wiatr, byli známi i mezi západními politology, ani jejich práce nemohly být tak či onak nepoznamenány dobovými okolnostmi země, v níž vznikaly.

Ani po roce 1989 „dialog“ mezi specialisty v postkomunistických zemích a západními experty na „politický přechod“ nebyl nijak jednoduchý. Když se pod záslužnou organizací

Francouzského střediska pro výzkum ve společenských vědách (CEFRES) v roce 1994 v Praze konala první francouzsko-česká konference o politické teorii, vzešlo z toho do značné míry setkání dvou odlišných světů. Naším politologům (ostatně obvykle to bývají spíš sociologové) bývá nejčastěji přičtena jen role „národních specialistů“, kteří píšou o vlastní zemi. Vedle toho se uplatňují také esejisté, s nimiž se v českém intelektuálním prostředí roztřhl pytel.

Je třeba však poznamenat, že ani ze strany západních expertů nebylo vše zlaté, co se třpytilo. Samotný pád komunismu většinu z nich zaskočil, a nezanedbatelná část akademické produkce vážených amerických nebo západoevropských odborníků o tzv. „východní Evropě“ vzbuzuje dnes při četbě jen pousmání...

Český čtenář má v tomto ohledu výhodu, že může konzultovat knihu Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce *O přechodech k demokracii* (Praha, SLON 1994), v níž se může seznámit s poznatky západní politické vědy v dané oblasti, pro níž se začíná prosazovat název „transitologie“.

Oba tituly autoři jsou také zastoupeni v anglickém sborníku *Grappling with Democracy. Deliberations on Post-Communist Societies (1990-1995)*, který vydalo totéž pražské nakladatelství SLON v roce 1996. Je výběrem textů prezentovaných v rámci tzv. Demokratických seminářů, které organizovala New School of Social Research z New Yorku a v jejichž rámci se každoročně setkávali zástupci středoevropských a východoevropských zemí se svými kolegy z New School. Čtvrté roční shromáždění Demokratických seminářů se konalo v Čelákoviciích u Prahy v květnu 1993 pod vedením Miloslava Petruska, prorektora Karlovy univerzity, a jeho manželky Aleny Miltové, která řídí Sociologické nakladatelství SLON. Informaci o historii těchto seminářů podává v úvodu knihy Elzbieta Matynia, která je také redaktorkou celého sborníku.

Publikace je po redaktorčině úvodu a prologu rozdělena do čtyř tematických okruhů: (1) Kontinuita a změna, (2) Utváření demokracie, (3) Politické strany a stranické systémy, (4) Národnost a rozdílnost: výzvy liberální demokracii. Autorů je okolo třiceti a jejich příspěvky patří do různých literárních žánrů: od čistě odborných, přes popularizační až po ese-

jistické. Svě(ho) zástupce tam mají nejen země Visegrádské čtyřky a Německa, ale také Bulharsko, Rumunsko, Srbsko, Estonsko a Ukrajina. Mezi českými přispěvateli patří vedle již vzpomenuých dvou pražských politologů ještě Jan Urban, slovenským účastníkem je Martin Bútora, který byl také spolu s Ivetou Radičovou organizátorem pátého ročního shromáždění Demokratických seminářů. Polský intelektuál Adam Michnik má ve sborníku dokonce dva články, jedním článkem je zastoupen jeho maďarský kolega Jan Kis. Asi nejznámějším západním spoluautorem sborníku (ti v něm představují ve srovnání s „východními“ kolegy menšinu) je berlínský profesor sociologie Claus Offe. Stati se dotýkají jak obecných témat a teoretických koncepcí, tak (častěji) případových studií (case studies).

Je obtížné hodnotit takto bohatý a rozmanitý sborník. Lze povšechně říci, že kvalita příspěvků je vesměs velmi dobrá. Svědčí o tom, že kontakt mezi západními společenskými vědci a jejich „východními“ kolegy může být prospěšný pro obě strany. I na tomto sborníku se však poněkud projevuje to, co vidíme daleko jasněji např. v citovaném časopise *Journal of Democracy*: západní účastníky obvykle zaujme od polského nebo českého autora spíš podnětný esej než práce čistě odborné či akademické (viz příklad dvou příspěvků Adama Michnika). Není ovšem na škodu, že oboje se prolíná – brilantní esej někdy řekne o problematice víc než standardní vědecký článek.

Zde se zaměřím na jednu stat' odborného charakteru, jejímiž autory jsou již vzpomnutí Vladimíra Dvořáková (z katedry politologie VŠE v Praze) a Jiří Kunc (z Institutu politologie FF UK v Praze). Jejich společný příspěvek z roku 1994 je věnován „českému stranickému systému a jeho dynamice“. Je chronologicky rozdělen do čtyř částí: (1) od listopadu 1989 do června 1990, (2) od červnových parlamentních voleb 1990 do parlamentních voleb 1992, (3) od parlamentních voleb 1992 do rozdělení federace, (4) vývoj českého stranického systému po 1. 1. 1993. Nechme stranou první období, kdy o nějakém stranickém systému nemůže být ani řeči.

Pokud jde o období po 1. parlamentních volbách roku 1990, autoři právem zdůrazňují rozdíly a napětí mezi vládami, jak federální, tak